

İSA SOFİ TÜRBESİ: TEZYİNATI VE TÜRKLERİN İSLAMLAŞMA SÜRECİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

*Nurfeddin KAHRAMAN***

*Refik ARIKAN****

*Mehmet Can ÇETİN*****

ÖZET

Türklerin İslamiyet'i kabul süreci kitabî ve şifahî olarak iki yoldan ilerlemiştir. Yerleşik unsurlar yeni dini tüm esasları ile tanıyıp benimsemeye çalışırken; göçebe Türkler, temel kaynaklarından ziyade, kendi içlerinden çıkan dervişler sayesinde İslam ile tanışmışlardır. Bu sebeple eski inançları, Müslüman olmalarına rağmen konar-göçer Türkler arasında daha fazla yaşamıştır. Türbe geleneği de kökünü ata yurttan alan bir ölü gömme adedi olarak Anadolu'da devam etmiştir. Bu çalışmada Bilecik'in Söğüt ilçesinin Borcak köyünde bulunan İsa Sofi Türbesi'nin iç tezyinatı değerlendirilecektir. Bu süslemeler, Gök Tanrı (Şamanizm) inancına dair motifler içermesi bakımından son derece önemlidir ve Anadolu'da tespit edilmiş ilk örneklerdendir. Türbede başlatılan tadilat sırasında, üstteki sıvanın kazınması ile ortaya çıkan bu bezemeler az sayılabilecek bir bozulma ile günümüze kadar ulaşmışlardır. Genel hatları ile türbedeki tezyinat, Türklerin İslamlaşma süreci ile ilgili yorum yapabilmemize imkân tanımaktadır. Çünkü türbede metfun bulunan İsa Sofi'nin adından dolayı, dini bir şahsiyet olduğu ve adına türbe inşa edildiği için de toplumun önde gelen bir ismi olduğu bir vaka'dır. Ancak türbede yer alan gayr-ı İslami öğeler, içinde yaşadığı topluluk ve İsa Sofi'nin onlarla ilişkisi hakkında ipuçları barındırmaktadır. Ucda yer alan Türk topluluklarının ekseriyetinin konar-göçer olduğu dikkate alındığında; bu türbe, onların İslam algısını

* Makalenin geliş tarihi: 07.02.2019 / Kabul tarihi: 19.05.2019

** Prof. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, nurfeddin.kahraman@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-5561-7188>)

*** Dr. Öğretim Üyesi; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, refik.arikan@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-7813-8171>)

**** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mccsanat26@gmail.com (<https://orcid.org/0000-0003-1791-6069>)

gösteren en önemli delillerinden bir tanesidir. Türbenin eski devirlerdeki öneminin yanında, İsa Sofi yakın zamanlara kadar köyün sosyal ve dini hayatında da önemini devam ettirmiştir. Bir ziyaretgâh olarak, halkın meylettiği bir yer olduğu gibi hidrellez gibi kutlamalar da burada yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türbe, Türk-İslam Tezyinat Unsurları, İsa Sofi, Türklerin İslam Tasavvuru, Şamanizm, Gök Tanrı

GİRİŞ

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu arifesinde ve sonrasında coğrafi açıdan kıymete haiz bir konumda bulunan Bilecik ve Söğüt civarında birçok eren, alp, baba, bey, abdal, şeyh, ahi ve oğuz boy adlarından isimlerini alan köy, türbe ve mevki adları bulunmaktadır¹. Araştırmamıza konu olan Borcak Köyü², Söğüt yöresinde Eski Türk kültürüne ait yer isimleri³ ve bu köyde

¹ Belirtilen mahallerde Döğer, Çepni, Yüreğir, Dodurga, Yörükyayla, Hocayadigâr, Aksutekke, Kamurantekke, Kumralbaba, Bayat, Danişment, Gündüzbey, İlyasbey, Kınık, Savcıbey, Sırhoca, Sorguncuahiler, Taşçiahiler gibi yerleşim birimlerine tesadüf edilmektedir: (Dr. Refik Arıkan-Mehmet Can Çetin , “Bilecik ve Çevresindeki Ahi Zaviyelerinin Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundaki Roller”, *IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, Kırşehir 2018.

² Hikmet Tanyu'nun *Türklerde Taşla İlgili İnançlar* adlı çalışmasında; Borcak köyü ile alakalı olarak iki efsaneden söz edilmektedir. Bunlardan ilki Durtaş hakkındadır ki; Borcak köyü Akçaalan Deresi'nin bulunduğu mevkide Durtaş adı verilen 1,5 metre yüksekliğinde bir taş bulunmaktadır. Rivayete göre Hz.Muhammed, Hz.Ali veya Hızır Aleyhisselam bu bölgeden geçerken adı geçen dereye tabanında yürüyen askerlerin üzerine doğru yamaçtan aşağıya doğru yuvarlanan taşla, “Ya taş dur!” diye seslenmiş ve taş dere tabanından yaklaşık üç metre yukarıda durmuştur. Yolcular, sevap düşüncesiyle bu taşın yanından geçerken üç taş atmakta ve bildikleri bir duayı okumaktadırlar. Zira oraya üç taş atılmazsa uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Borcak ile alakalı efsanelerden ikincisi ise; aynı derenin tabanında bulunan oyulmuş taşlarla ilgilidir. Bahsi geçen taşlar, at nalı şeklindedir. Yöredeki inanışa göre, Hz. Ali, bu bölgeden geçerken atının izleri, bu taşlar üzerinde kalmıştır. Yöre insanları ve özellikle yaşlı kadınlar, bu taşları elleriyle sıvazlayarak dualarının kabul göreceğine inanmaktadır: Hikmet Tanyu , *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara 1968,s.112

³ İsa Sofi Türbesi ve Borcak civarında Eski Türk kültürüne ait izlerin yoğun olması, saha incelemelerinin genişletilmesine sebep olmuştur. Bunlar arasında özellikle Söğüt'e bağlı Hamitabat Köyünde “Sancıdede Türbesi” dikkat çekmektedir. Köy sakinleri ile yapılan sözlü mülakatta; yöredeki inanışa göre Sancıdede Türbesi etrafında atlar, katırlar rahatsızlanınca türbenin çevresinde dolaştırılarak iyileşmeleri sağlanırdı. Türbede her akşam mum yakılırdı. Ayrıca Hidrellez kutlamaları da

bulunan İsa Sofi Türbesi, Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınmış olan Gök Tanrı inancına ait izleri taşıyor olmasına binaen önemlidir. Bahsi geçen Borcak⁴ Köyü ve İsa Sofi Türbesi, Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu Söğüt ilçe merkezinin yaklaşık 9 km. doğusunda bulunur. Eski adı Gökçeviran olan köyün 1958 yılı yapımı 1/25.000 ölçekli Türkiye topografya haritalarından Adapazarı H24-d₃ paftasındaki adı Borcakköy⁵ olarak geçmektedir. Borcak Köyü, kuzeyindeki Sakarya Nehri'ne katılan ve aynı adı taşıyan derenin geliştirdiği vadinin tabanına yakın güney yamacında kurulmuştur. Araştırmamıza konu olan İsa Sofi Türbesi ise, aynı vadinin kuzey yamaçları üzerinde köye ve yakın çevresine hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Bu tür türbelerin⁶ yüksek tepelerde yer alması eski Türk inancıyla alakalıdır.

Sancıdede Türbesi etrafında gerçekleştirildi: Bahattin İpek, D. 1940, Ali Sıkı, D. 1940, 21 Eylül 2018 Tarihli Mülakat

Lindner, Sancıdede Türbesi'ndeki ritüelin benzerinin Koyunhisar'daki çarpışmada şehit olan Osman Bey'in amcaoğlu Aydoğdu'nun mezarında da yapıldığını belirtmektedir. Aydoğdu'nun mezarında da ateşli hastalığa tutulan erkeklerle, karın ağrısı çeken atlar için dönerek dua yapılmıştır. Şu hâlde Borcak Köyünün yaklaşık 7 km. kuzeyinde ve Sakarya Nehri kıyısında kurulmuş olan Hamitabat köyünde bulunan Sancıdede Türbesi ile Aydoğdu'nun mezarı başında gerçekleştirilen sancı ritüellerinin benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır: R. Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev. Müfit Günay, İmge Yayınevi Ankara 2000, s. 26; Kurganlarda olduğu gibi bu tür türbe ve kümbetlerin çevrelerinde tavaf etme geleneği İslamiyet öncesi geleneklerin devamlılığını gösteren örneklerdendir: Yaşar Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2016, s. 398.

⁴ Borcak Köyü 1915 yılında Söğüt Kazasına bağlı 34 köyden birisiydi. Köyün bu dönemdeki nüfusu 443 Müslüman'dan oluşmaktaydı. Borcak Köyü bu dönemde önemli bir köy olduğu ileri sürülebilir. Nitekim Söğüt'e tabi köyler arasında nüfus bakımından en büyüklerindendir. Bu durum köyde Osmanlı Döneminde bir okul bulunmasını da açıklamaktadır: Halim Demiryürek, *Ertuğrul Sancağı (1900-1918)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s.34, 256.

⁵ Borcak Köyü'nde yapılan mülakatta İsa Sofi Türbesinin kuzeyinde kurulan köyün eski adının Gökçeviran olduğunu anlaşılmıştır. Halil Pehlivan, D.1939, 21 Eylül 2018 Tarihli Mülakat.

⁶ Dursun Fakih Türbesi de Bilecik-Söğüt yolu üzerinde aynı şekilde bir tepede yer almaktadır.

Nitekim yüksek tabakaya mensup kişilerin mezarları ekseriyetle ulaşılması zor yüksek yerlere yapılırdı.⁷

Fotoğraf 1: İsa Sofu Türbesi Genel Görünüm

Vakıf kaynaklarında bu türbenin Gökçeviran Köyü'nde olduğu ifade edilse de, günümüzde türbenin bulunduğu tepenin batı yamaçları altında kurulan bu eski yerleşim alanı terk edilmiş ve köy, 200 m kadar güneye taşınmıştır. Köyün eski yerleşim alanındaki kilise kalıntıları ve iri bloklar halinde yamaçlara yayılmış kesme taşlar dikkat çekmektedir. Aynı yerde, Osmanlı Dönemi'nde kullanılmış bir okul binasının harabesi de bulunmaktadır. Kalıntılar ve yerleşim alanının kuzeydoğusundaki su kaynağında yer alan ancak günümüze ulaşmayan heykeller⁸ burada eski bir yerleşimin bulunduğuna işaret etmektedir.

⁷ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s.134; Bu mezarların yüksek yerlere yapılması ve bir türbe ile belirlenleştirilmesi "Atalar Kültü" ile ilişkilendirilebileceği gibi kurganlarla benzer bir şekilde mezarı koruma ve ulaşmayı zorlaştırma amacına yönelik de olabilir: *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, s.30.

⁸ Borcak Köyü Muhtarı Osman Çakıroğlu, çocukluğunda su kaynağından gelen suyun kadın heykelinin göğüslerinden aktığını gördüğünü ancak bu heykelin sonra definciler tarafından tahrip edildiğini ya da çalındığını ifade etmiştir: Osman Çırakoğlu, D.1967, 13 Eylül 2018 Tarihli Mülakat.

Osmanlılar zamanında tamamı piyade olan⁹ Söğüt müsellemleri¹⁰ seraskeri Evrenos Bey'in tasarruf ettiği Borcak'da, 1487 senesinde 5 nefer yaşamaktaydı.¹¹ Yöre ahalisi tarafından Ertuğrul Gazi'nin silah arkadaşı olarak adlandırılan İsa Bey'in¹² Borcak Köyü'nde Osman Bey zamanında kurulan zaviyesi¹³ bulunmaktadır¹⁴. İsa Sofi Zaviyesi Osman Bey ve Murad Hüdavendigâr tarafından muaf ve müsellemler tutulmuştur. Ardından evlatları Sofi Hasan oğlu Davud ve kardeşi Sevindik de muaf ve müsellemler olmuşlardır.

Davud ve Sevindik'e ait olan Nişan-ı Humayun'da *"Namaz yerinden Doğanıcı Deresi'ne ve Sivrice tepeye¹⁵ varıncaya kadar vakfettim"* ibaresinin geçtiği belirtilir. Vakfın Nişanları Orhan Bey, I. Murad, Çelebi Sultan Mehmed zamanlarında yenilenmiştir¹⁶. Bahsi geçen verilere binaen Osmanlı Kuruluş Devri sultanları tarafından Borcak Köyü ve İsa Sofi Zaviyesine ayrı bir ihtimam gösterildiği aşikârdır.

⁹ Vedat Turğut , *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme (16.yy Bilecik ve Çevresi)*, İstanbul, 2015, s.235.

¹⁰ Halil Sahillioğlu , *"Askerî", DİA, C.3, İstanbul 1991, s.488: Müsellemlerde vergiden muaf olup sefer sırasında orduya katılan geri hizmet birlikleriydi. Bunlar savaş dışında çiftliklerinde hayatlarını devam ettirirlerdi.*

¹¹ *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme (16.yy Bilecik ve Çevresi)*, s.231.

¹² Borcak Köyü sakinleri ile yapılan mülakatta; Osmanlılardan evvel, İsa Bey, yörükler ile Borcak köyü çevresine gelip yerleştikleri ve bugün İsa Sofi olarak anılmasına rağmen aslının İsa Bey olduğu ifade edilmiştir: Halil Pehlivan, D.1939, 21 Eylül 2018 Tarihli Mülakat.

¹³ Borcak ve civarında gerçekleştirmiş olduğumuz arazi çalışmalarında İsa Sofi Zaviyesi ile alakalı herhangi bir kalıntı tespit edilememiştir. Zaviyenin de türbenin olduğu alanda bulunması kuvvetle muhtemeldir.

¹⁴ *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme (16.yy Bilecik ve Çevresi)*, s.64.

¹⁵ Arazi çalışmaları sırasında yukarıda bahsi geçen Sivrice tepeye çıkılarak saha gözlemlerinde bulunulmuştur. Ancak burada herhangi bir tarihi kalıntıya tesadüf edilmemiştir.

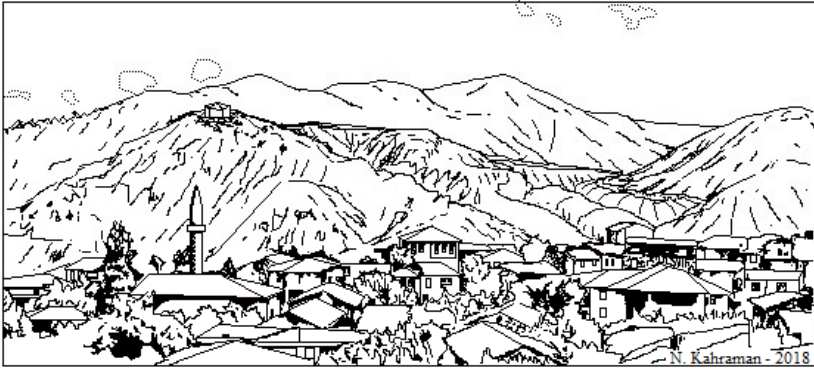
¹⁶ *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme (16.yy Bilecik ve Çevresi)*, s.117.

Fotoğraf 2:İsa Sofu Türbesi iç mekânı.

İsa Sofi Türbesi'nin Türklerin İslamlaşma Süreci Açısından Değerlendirilmesi:

Türbede metfun bulunan İsa Sofi kimdir? Vakıf belgelerinden Osman Bey zamanında burada bir zaviyesi olduğunu ve buranın kendisine vakfedildiği bilinmektedir. Diğer taraftan yöre halkı tarafından Ertuğrul Gazi'nin silah arkadaşı olduğuna dair rivayet günümüze kadar ulaşmıştır. Kroniklerde geçmese de, türbenin 4 km güneyinde yer alan Sırhoca Köyü'nün adının da Ertuğrul Gazi'nin sır katibinden geldiğine dair anlatı, yörenin Erken Osmanlı Dönemi'nde Türk yerleşimi olduğunu göstermektedir. Diğer yandan İsa Sofi'ye ait bir zaviye kaydı; Anadolu'da Türk yerleşimlerine dair izleri de içinde barındırmaktadır. Nitekim bu zaviyeler, Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde köylerin ilk çekirdeklerini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda İsa Sofi Türbesi'nin, Gökçeviran Köyü'nün ilk yerleşim alanı olduğu söylenebilir.

Resim 1: Borcak Köyü ve İsa Sofi Türbesi'nin Konumu

Vakıf kayıtları İsa Sofi olarak ifade etse de; yöre halkının “İsa Dede” şeklinde adlandırması, buradaki inanç sistemini tartışmamıza kapı aralamaktadır. Yukarıda adı geçen harita paftasında türbenin adı, “Esedede Türbesi” olarak geçmektedir. Ayrıca Borcak Köyü’nün güneyindeki yamaçlardan aşan Söğüt – Çaltı karayolunun kenarındaki bir tepe ile bu tepenin yamaçlarındaki bir pınarın adı da “Esedede” olarak aynı haritada gösterilmektedir.

Türklerin İslamlaşma süreci; eski inançların kısmen terk edildiği ve yeni şartlara uyum sağlandığı bir döneme işaret eder. Bu değişim bir geçiş devri ile hayat bulmuş olup İslamiyet öncesi dönem, İslamlaşma olgusunu da yakinen etkilemiştir. Türkler İslamiyet’i kabul etmekle birlikte kendi kültürlerini, zevk ve alışkanlıklarını saklamaktan da vazgeçmemişlerdir¹⁷. Bu geçiş evresinde kitabî İslam temsilcilerinden ziyade; şamanların rollerine ait birçok özellik barındıran ve eski ile yeniyi temsil eden mistik dervişler önemli rol oynamışlardır¹⁸. Ekseriyeti göçebe bir hayat sürmekte olan Türk toplulukları, İslamiyet’i Buhara, Semerkant gibi gelişmiş kültür merkezlerinde yaşayan yerleşiklerden çok daha farklı karşılamışlardır. Arapça bilmek bir yana, okuma-yazma dahi bilmeyen bu geniş kitlelerin kitabî İslam’ı kavrayıp yaşayabilmeleri mümkün değildi. Bu sebeple bu

¹⁷ Fatih M. Şeker, *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s.17-18.

¹⁸ Fatih M. Şeker, *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, s. 116-117.

insanların İslam'a ısındırılmaları veya ısınmaları, İslam öncesi alışık oldukları usullerle mümkün olabildi. Bu mistik yolu ise Ahmed Yesevi ve halifeleri açtılar. Sufi propagandacılar ve buna bağlı olarak güçlü bir evliya kültü çevresinde kurumsallaşan bu süreç, kitabî İslam'dan farklılaşarak Türklere has bir özellik kazandı. Türk Müslümanlığı olarak adlandırılan bu inanç; sufilik aracılığı ile eski inanç ve geleneklere uyarlanmış "Konar-göçer halk İslamı"dır¹⁹. Bu yaklaşım İslamiyet'in daha geniş zümrelere ulaşmasının yolunu açmıştır. Nitekim İslamiyet'i kabul eden Volga Bulgarlarında, yeni din saray çevresinden halka inemezken; Karahanlılarda ise dervişler tarafından yürütülen faaliyetler ile göçebe Türk boyları da İslam'a dahil olmuşlardır. Sûfiler, İslam'ın yayılmasında halkla olan yakın ilişkileri sayesinde İslam'ın resmi temsilcilerine göre çok daha etkili olmuşlardır. Onların halkla aynı dili konuşması, aynı kültürel altyapıya sahip olmaları bu etki ve nüfuzun başta gelen sebebidir²⁰. Konar-göçer Türk topluluklarında İslamlaşmanın farklı bir yoldan gerçekleşmesi eski kültür ve inançların da yaşaması için zemin hazırlamıştır. İslamlaşma ile birlikte, önceki inançlar yeni dinle karşılaştırılmış ve İslami olarak yaşama imkânı bulanlar canlılığını devam ettirirken; eski inançlara İslami nazarla bakılmıştır. Bu özelliği ile Şifahi İslam Tasavvuru, eski ile yeni arasında bağdaştırıcı bir rol üstlenmiştir²¹.

Bir toplumun din değiştirmesi, şüphesiz zorlu ve problemlili bir süreci ifade eder. Özellikle İslamiyet gibi Gök Tanrı inancına göre daha kompleks ve çok fazla ayrıntıya sahip bir dinin öğrenilmesi, içselleştirilmesi bu süreci daha zorlu hale getirmiştir. Bu açıdan sufiler geçiş sürecini kolaylaştıran önemli araçlar olmuştur. Göçebe Türkmen unsurları, İslamiyet'i kabul etmekle birlikte; kendileri için çok muğlak ve uygulaması mümkün olmayan ahkâma riayetden ziyade eski geleneklerinin İslamileşmiş (İslam cilasına boyanmış) basit bir şeklini uygulamışlardır. Bu zümreler, eski Türk şamanlarının haricen İslamlaşmış şekinden farklı olmayan alevî (heterodoks) babalarının manevi nüfuzu altındaydılar²² ve bunlar tarafından

¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.77-78.

²⁰ Fatih M. Şeker, *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, s. 118-119.

²¹ Fatih M. Şeker, *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, s. 149,194.

²² Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yayını, Ankara 1991, s.47, 97.

telkin edilen akideleri kabul etmeyi İslamlaşma için yeterli görüyorlardı²³. Bu açıdan halk velileri olan Türkmen babalarının eski Türk kamlarının İslamlaşmış şekli olduğu söylenebilir²⁴. İslamlaşma döneminde eski şaman veya kamların yerini baba, ata, dede, derviş, şeyh gibi dini liderler almıştır²⁵. Buradan da anlaşılacağı üzere göçebe Türkmen zümreler arasında, yüzeysel olarak İslamlaşmış kitleler bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde de dervişler ve sufiler, hem halk nazarında hem de idareciler nezdinde önemlerini korumaya devam etmişlerdir. Dervişler her köşe ve bucakta zaviyeler tesis ederek İslamlaşma noktasında faaliyetlerine devam ettikleri gibi aynı zamanda yerleşik hayata geçişin de ilk nüvelerini oluşturmuşlardır. Bu sûfi cereyanlar arasında özellikle Yesevî'den neşet edenler büyük yer tutmuşlardır²⁶. Moğol istilas, Orta Asya'dan Anadolu'ya derviş göçünü hızlandırmıştır. Moğol istilas öncesi ve sonrası Anadolu'ya sığınan bu dervişlerin ekseriyeti Kalenderiye ve onun başlıca kollarından Haydariye tarikatına mensuptular²⁷.

Çalışmaya konu olan türbe İslami bir yapı olmasına rağmen, içerisinde bulunan süslemelerin ağırlıklı olarak Şamanizm kökenli olması, toplumda eski inancın çok canlı olduğunun bir delilidir. Özellikle konar-göçer hayat süren Türklerde, İslamiyet kabul edilmesine rağmen eski inanca dair davranışlar kolaylıkla terk edilmedi. Kazaklarda "baksa" adı verilen eski şamanlar; şarlatan, doktor, falcı olarak halkın arasında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak toplum içerisinde varlıklarını devam ettirebilmeleri ise; İslami öğeleri kullanmak suretiyle mümkün olabilmıştır. Nitekim Radlof, gördüğü bir baksadan bahsederken her hareketinde "Bismillah!" dediğini, söylediği her söze "Vallahi, Billahi!" ibarelerini kattığını ifade etmektedir. Yine baksa şarkılarının Allah, Muhammed, peygamberler ile ilgili sözlerle başlaması da, bu etkinin açık göstergelerindendir²⁸.

²³ Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s.46.

²⁴ Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s.45.

²⁵ Fatih M. Şeker, *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, s. 212.

²⁶ Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s.17.

²⁷ Franz Babinger-Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s.49.

²⁸ W, Radlof, *Sibirya'dan (Seçmeler)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s.290-296.

Yukarıda kısaca değindiğimiz Türklerin İslamlaşma süreci ile ilgili değerlendirmeler; İsa Sofi, türbesindeki bezemeler ve içinde bulunduğu toplum ile ilgili olarak çıkarımlar yapmayı kolaylaştırmaktadır.

Türbe, kare planı ve sekizgen kasnak üzerine yapılmış kubbesi ile mimari olarak klasik Türk-İslam yapısıdır. Kapısı benzer yapılarda olduğu gibi alçak yapılmıştır²⁹. Bu özellikleri ile İslami yönü güçlü bir figüre ait olması gerektiği düşünülebilir. Ancak türbede 2017 yılında başlatılan tadilat sırasında alt sıvada meydana çıkan bezemeler, konunun farklı bir zeminde tartışılmasını zorunlu hale getirmiştir. Orta Asya inanç sistemine ait olan öğelerle yapılan tezyinat neden tercih edilmiştir³⁰? Türbenin duvar bezemelerinde, Orta Asya inanç ve kültür sisteminin çok etkili olduğu açıkça görülmektedir. Aşağıda detayı verilen bu tezyinat içerisinde hiçbir İslami öğe bulunmazken tamamının Göktanrı inancına ait olması, İsa Sofi'nin dini inancını da sorgulamamıza sebep olmaktadır. İsa Sofi, muhtemelen buraya yerleşmiş topluluk içerisinde temeyyüz etmiş ve diğerleri gibi heterodoks inanca sahip bir şahsiyetti. Aynı çevrede Kumral Abdal, Geyikli Baba gibi figürler aynı inanç sistemini refere etmektedir. 13. yüzyılın başlarında Orta Asya'da Cengiz'in önünden kaçan Türkmen topluluklar, hızla Anadolu'ya girmişlerdir. Sonrasında aynı tehdidin 1243 Köseadağı bozgunu sonucu Anadolu siyasi birliğini bozması ile çok sayıda Türkmen Anadolu'nun kuzeybatı ucuna sığınmıştır. Uca gelen bu gruplar arasında, şüphesiz Orta Asya'dan getirdiği dini inançlarını devam ettirenler de bulunmaktaydı. Hatta sınır boyunca Hristiyanlarla etkileşim, türbelerde mum yakma gibi sonuçları da ortaya çıkarmıştır.

²⁹ Bilecik'te bulunan Şeyh Edebalı Türbesi'nin girişi de aynı şekildedir.

³⁰ Manas destanında geçen Han Köketey'in defin töreninde İslami unsurlar hiç yer almazken, hanın kendisi Müslüman olduğu gibi aynı zamanda Müslüman Kırgızların hanıdır. Bu örnek toplumda İslamlaşma ile ilgili ve İsa Sofi'nin türbesindeki tezyinatla ilgili fikir verebilir: Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara 1986, s. 182.

Fotoğraf 3:İsa Sofu Türbesi iç mekân

Türbe ile ilgili dikkat çekici bir özellik de, bu İslam dışı süslemenin, yeni bir sıva ile kapatılmış olmasıdır. Bu işlemin ne zaman yapıldığı belli olmayıp, yöre sakinlerinin de bu konuda bir malumatı yoktur. Üst sıvada tezyinat olmayıp sadece türbenin batı duvarında celi talik usul ile "*Elâ bizikrillâhitatmainnü'l-kulûb: İyice bilin ki gönüller Allah'ı anmakla yatıştır, kuvvet bulur.*"³¹ ayeti nakşedilmiştir. Ancak Şamani bezemelerin olduğu alt sıva üzerinde yaptığımız incelemelerde, türbenin iç duvarlarının pek çok yerinde çok küçük boyutlarda Arap alfabesi ile çeşitli yazıların kazındığı da tespit edilmiştir. Bu yazılar içinde kelime-i tevhid, çeşitli isimler yer almaktadır. Ancak bu yazılar bir süsleme aracı olmaktan uzak ve gözle hemen fark edilmeyecek kadar küçüktür. Tahminimiz bu yazıları türbenin bulunduğu tepenin batı yamacı altında bulunan medrese öğrencilerinin yazdığı yönündedir. Osmanlılardan kalma metruk okul binasının mimarisi

³¹ Ra'd Suresi 28. Ayet.

ve duvardaki hat üslubu, türbedeki kapatıcı sıvanın 19. yüzyılda yapıldığını düşündürmektedir.

Fotoğraf 4:İsa Sofi Türbesi duvarına kazınmış besmele.

İsa Sofi Türbesi, Borcak Köyü sosyal hayatında da önemli bir yere sahiptir. 1980'li yıllara kadar Hıdrellez kutlamaları türbe bahçesinde yapılmış, dualar burada edilmiş, şifalı pılav burada pişirilip yenilmiştir. Çocuğu olmayanlar, hastalar dertlerine devayı burada dua ederek aramışlardır. Dua edilirken geyik kemiklerinin mezar üstüne konulması, türbe tezyinatı ile ilgili kanaatlerimizi de kuvvetlendirmektedir. Diğer yandan sandukanın içine el sokulması ve buradan koparılabilen bir bitki parçasının duanın kabulü anlamına geleceğine dair inanç da çok ilginçtir. Rivayete göre bir kişi elini mezarın içine soktuğunda³² İsa Sofi elini tutmuş ve insanlar korkudan bu alışkanlıklarına son vermişlerdir. Bölgede bulunan pek çok türbede olduğu gibi burada da mum yakma âdeti yakın zamanlara kadar devam etmiştir. Yine benzer şekilde türbeye her akşam su bırakılması

³² Isparta'da bulunan Atabey Ertokuş'un sandukasında el sokmak için yer vardır. Bu uygulama Anadolu Türbelerinde örnekleri olması bakımından önemlidir: Hakkı Önkıl , *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 469.

ve bununla İsa Sofi'nin abdest aldığına dair inanış da yakın zamanlara kadar yaşatılmıştır³³. Dileklerin kabulü için bir vesile olarak, Türbe bahçesindeki ağaçlara bez bağlama geleneği de yakın zamanlara kadar uygulanan bir başka ritüeldir. Orta Asya'da kurban ile birlikte gelişen bu inanış, Anadolu'da yalnız çaput bağlama şeklinde sürdürülmüştür. Özellikle yatr, türbe, ziyaretgâh gibi mekânların yanında bulunan ağaçlar seçilmişlerdir³⁴. İsa Sofi Türbesi'nde devam eden bu geleneğin temelinde ise; İsa Sofi'nin şahsına duyulan saygı ve onunla bağlantılı olarak tüm mekânın kutsanması olduğu söylenebilir. Ağaçlara bağlanan bez parçaları ve benzeri şeyler, Şamanizm'e dair fetişlerdendir³⁵.

İsa Sofi Türbesi Mimari ve Tezyinatı

Türklerin kabir üzerine bina inşa edip, iç duvarlarına o kişinin kahramanlıklarını resmederek gelecek nesillere aktarma işlemini çok eski tarihlerden beri yaptıkları bilinmektedir³⁶. Nitekim Çin kaynaklarında, Göktürk Devleti'nin ilk dönemi ile ilgili verilen bilgilerde de bu duruma rastlanmaktadır³⁷. Göktürklerde görülen bu uygulama Uygurlarla birlikte İslam dönemindeki türbelere ilham verecek hale gelmiştir. Türk-Budist

³³ Borcak Köyü sakinlerinden Halil Pehlivan; İsa Sofi Türbesinde sandukanın içinde hayvan kemikleri bulunduğunu ifade etmiştir: Halil Pehlivan, D.1939 13.09.2018 Tarihli Mülakat. Diğer taraftan bu bilgi Bilecik Orhan Gazi İmareti Arkeolojik kazı çalışmaları esnasında tespit edilen dağ keçisi ile gömülen heterodoks etki taşıyan mezarı akıllara getirmektedir: Abdullah Deveci-Erol Altınsapan, "Bilecik Orhangazi İmareti Kazısında Bulunan Dağ Keçisi Gömütlü Mezar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:27, s.4; Türbeye dair bu tecrübeler, öncelikli olarak "Atalar Kültü" ile ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan mum yakma gibi Hristiyanlık temelli inanışlar da vardır.

³⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.II, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.601.

³⁵ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.47.

³⁶ Bilecik'in Söğüt İlçesine bağlı Borcak Köyünde bulunan İsa Sofi Türbesi duvarları üzerinde İnsan figürleri ve Güneş sembolleri bulunmaktadır. Belirtilen Semboller Şaman ritüelleri olarak betimlenmektedir: Mihaly Hoppal, *Şamanlar ve Semboller (Kaya resmi ve Göstergebilim)*, İstanbul 2018, s.22-23.

³⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, s.327.

mimarisinin etkisinde gelişen stupalar, İslamiyet ile birlikte Türk türbe mimarisinin temelini oluşturmuşlardır³⁸.

10. yüzyıldan itibaren İran'ın doğusunda ve Türkistan'da türbe yapılmaya başlanmıştır. Bunları takiben Anadolu'da yapılan türbeler ise genellikle kübik yapıda ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bu türbelerin alt katları mumyalık ya da ceset odası olarak kullanılırken; üst katlarında sanduka ve örtü sistemi bulundurulurdu³⁹.

Türbeler, diğer mimari yapılara göre sayıca daha fazla oldukları gibi, yerleşmeler dışındaki araziye özellikle tepelik alanlara doğru yayılmışlardır. Türbeler bunun yanında yerel gelenek, istek ve zevkin hakim olduğu özel seçimlere kapı araladığından mimari açıdan da çok çeşitlidirler⁴⁰.

İslam dini, kabirlere abidevî taşlar dikmeyi ve üzerlerine türbe yapmayı hoş karşılamasa da, Türklerde köklü bir gelenek olarak İslam'dan sonraki dönemlerde de türbe yapımı devam etmiştir. Türbeler daha çok saraya mensup kişiler, dini önderler ve askerler için inşa edilmiştir. Osmanlılarda da bu gelenek canlı bir şekilde devam etmiştir. Türbelerde kullanılan malzeme ve tezyinat mezar sahibine göre değişkenlik arz etmektedir. Hanedan türbelerinden Bursa Yeşil Türbe örneğinde olduğu gibi tezyinatın çok önemsendiği yapılar olmakla birlikte, Muradiye Türbeleri gibi tevazuunun hâkim olduğu örnekler de vardır⁴¹. Ancak çalışmamıza konu olan İsa Sofi gibi kırsalda yer alan din adamlarına ait türbeler ise, hem mimari hem de tezyinat olarak diğerlerinden ayrılmaktadır.

Tarihi gelişimi açısından Osmanlı sanatının öncüsü Selçuklulardır. Ancak İsa Sofi Türbesi'nin tezyinatı da göstermektedir ki, Erken Dönem Osmanlı sanatının kökenlerini Orta Asya Türk Kültüründe aramak doğru olur. Diğer bir deyişle Orta Asya Sanatı, Selçuklulardan Osmanlılara aktarım yolu ile süreklilik arz eden ve uygulamaları ile ilham kaynağı olan bir

³⁸ Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat yayınları, İstanbul 2014, s.218.

³⁹ (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/701/8863.pdf>), M. Oluş Arık, *Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, s. 58, 65, E.T. 03.01.2019

⁴⁰ M. Oluş Arık, *Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, s. 57.

⁴¹ Aziz Doğanay, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam tarihi ve Sanatları Bölümü, İstanbul 1994, s.2.

konumdadır. İznik, Yenişehir ve İnegöl'deki sanat eserleri Osmanlı sanatının gelişiminde ara kademeyi takip etmek adına önemli örneklerdendir⁴². Bu bağlamda İsa Sofi Türbesi de bu şekilde değerlendirilebilir.

İsa Sofi Türbesi, yukarıda da belirtildiği üzere kare planlı, kubbeli ve sekizgen kasnaklı⁴³ bir yapıya sahiptir. Beden duvarları moloz taştan⁴⁴, trompları ve kubbesi ise tuğladan inşa edilmiştir. Beden duvarlarında ahşap hatıllar dikkat çekmektedir. Kubbe sekiz dilimli ve kiremitli bir çatı ile kapatılmışken hala devam eden restorasyonda⁴⁵ bu çatı kaldırılarak kubbe görünür hale getirilmiştir. Örtü sistemi, bu özelliği ile Selçuklu türbelerini de andırmaktadır. Dışarıdan bakıldığında sekizgen kasnak çok belirgin olmakla birlikte; türbe içerisinde doğrudan kubbe kendini göstermektedir⁴⁶. Türbenin iç kısmında beden duvarlarının birleşim noktaları sivri kemerli tromplarla dönülerek kubbe bağlantısı sağlanmıştır. Türbe, bu mimari özellikleri ile Bursa Gülrûh Sultan ve Gülşah Hatun türbeleri gibi yapılarla benzerlik göstermektedir. Ancak bunlarla karşılaştırılamayacak kadar sade yapılıdır. Mimari elemanlar ve inşa tekniği olarak Erken Osmanlı Mimarisine ait olan

⁴² Aziz Doğanay, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", s.14.

⁴³ *Bilecik İl Kültür Envanteri*, Bilecik Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Bilecik 2006, s.167.

⁴⁴ Taşın Türk sanatında yaygın olarak kullanılması Anadolu'da başlamıştır Taş kullanımı Orta Asya mimarisine yabancı iken İran'da da yaygın değildir. Duvarlar ilk olarak kerpiç, tuğla ve moloz taşla inşa edilirken; sonrasında tuğla ve kesme taşın münavebeli olarak kullanıldığı görülür. İsa Sofi Türbesi, moloz taştan beden duvarları ve tuğladan kubbesi ile erken dönem yapısı özellikleri taşımaktadır: Aziz Doğanay, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", s. 29-30.

⁴⁵ 2017 yılında Bilecik İl Özel İdaresi tarafından restorasyonuna başlanan İsa Sofi türbesinin sıvasının altından orijinal sıvası ortaya çıkmıştır. Türbenin Batı Duvarında "Kalpler ancak; Allah'ı zikretmekle mutmain olur." (Ra'd :28) ayetinin bir kısmı yer almaktadır. Tahrir edilmeden önce İsa Sofi'nin sandukasının başında sarıklı taş vardı. Türbenin bahçesinde günümüze ulaşmayan 6 adet kara taşlı mezar bulunmaktaydı. Türbede İsa Sofi'nin ceylan derisine işlenmiş berati ve sancağı mevcuttu. Türbe etrafında mum yakılır, çaput bağlanırdı. İsa Sofi'nin abdest alması için türbede su kapları dolu bırakılırdı.1980 senesine gelindiğinde yörede Fabrikaların çoğalması ile birlikte köyden kente nüfus artışı başladı. Türbe etrafındaki kutlamalar ve adetler terk edilmiştir. Osman Çırakoğlu, D. 1967, 13 Eylül 2018 Tarihli Mülakat.

⁴⁶ Kubbenin içeriden kasnaksız olması bakımından Ankara Yörük Dede (Doğan Bey) Türbesine benzemektedir. Diğer taraftan bu mimari özellik Erken Dönem Bursa Türbelerinde de devam etmiş olup, Gülçiçek Hatun Türbesi bu mimari özelliktedir.

türbede bir kitabe yoktur. Ancak İsa Sofi'nin vakıf kayıtları ve yöre halkının anlatımları, 14. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini işaret etmektedir.

Fotoğraf 5: İsa Sofu Türbesi tuğla örgü sistemi ve sıva detayı.

Türbe, 6,10x6,10 m ölçülerinde ve kare planlıdır. Duvarları 70 cm kalınlığında moloz taştan örülmüş olup, beden duvarlarında iki sıra ahşap hatıllar gözenmektedir. Türbenin kapısı doğu duvarının kuzey köşesine yakın bir noktaya konumlandırılmış olup 140x90 cm ölçülerindedir. Alçak girişli olan türbe bu hususiyetiyle Bilecik Edebalı Türbesi başta olmak üzere dönem yapıları ile benzerlik taşımaktadır. Türbe pencere yapısı ile Selçuklu mimari üslubunu yansıtmakta olup; güney ve kuzey duvarlarında 60x50 cm ölçülerinde iki penceresi vardır. İçerisi yetersiz ışık sebebiyle loştur. Ancak restorasyon sırasında kubbenin merkezine 80 cm çapında açılan delik⁴⁷, içeriği aydınlatmakla birlikte yağıştan dolayı tahribata da sebep olabilir.

⁴⁷ Türbenin restoresi esnasında kubbenin zarar görmesi sonucunda açıklık oluşmuştur: Osman Çırakoğlu, D. 1967, 13 Eylül 2018 Tarihli Mülakat.

Türbenin kasnak duvarlarının güneydoğu, güneybatı ve batı duvarlarında 25x25 cm boyutlarında üç küçük açıklık bulunmasına rağmen bunların içeriyle bir bağlantısı görülmemektedir. Türbenin beden duvarlarının yüksekliği kasnak ile birlikte 3.30 metredir.

Türbenin içine iki basamakla girilmekte olup iç mekânın tabanı, dış zemine göre yükseltilmiştir. Kabir türbenin güney duvarına yakın olup, 250x130x60 cm ölçülerindedir. Kabir orijinalinde kenarları taş örgülü ve üstü taş ile kapalı iken, defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Yakın zamanda başlanan ancak tamamlanmayan restorasyon sırasında, kabrin yan duvarları yenilenmiş ve üstü açık bırakılmıştır. Türbede bir mihrap bulunmamaktadır. Türbenin içi 4,65x4,65 m ölçülerinde kare planlı olup, kubbeye geçiş sivri kemer formu tromplarla sağlandığından; iç mekân, her bir parçası 1,9 m genişliğinde sekizgen bir görünüme sahip olmuştur. Köşelerde kullanılan tromplarda sütun kullanılmamış olup; duvarlar payanda görevi yapmaktadır. Bu bölümlerde sivri kemer formu içerlikli olarak inşa edilmiş; hem bu kemerler, hem de kubbe tuğla ile örülmüştür. Türbenin kubbe çapı, 4,65 m olup yerden yüksekliği ise 4,60 m olarak ölçülmüştür.

İsa Sofi Türbesi'nin iç tezyinatında kalemkârî benzeri bir süsleme tercih edilmiş olup, bildiğimiz kadarı ile Anadolu'daki hiçbir türbe ile süsleme elemanları bakımından benzerlik göstermemektedir. Aşağıda detaylı bir şekilde işlenmiş olan Gök Tanrı İnancı⁴⁸ kökenli bezemeler çağdaşlarında kullanılan bitkisel ve geometrik motiflerden tamamen farklıdır⁴⁹. Tezyinat, türbenin tüm beden duvarlarında ve kubbe eteğinde görülmektedir. Kubbenin merkez kısmında da kalemişi bezemelerin renk kalıntıları fark edilse de, bezemeler günümüze ulaşmamıştır. Ancak şu unutulmamalıdır ki;

⁴⁸ Bilecik'in Söğüt İlçesine bağlı Borcak Köyünde bulunan İsa Sofi Türbesi duvarları üzerinde işlenmiş İnsan figürleri ve Güneş sembolleri sıralanmaktadır. Türbe içerisine kök boya kullanılarak el ile işlenmiş olan semboller Şaman ritüelleri olarak betimlenmektedir: Mihaly Hoppal, *Şamanlar ve Semboller (Kaya resmi ve Göstergebilim)*, s.22-29.

⁴⁹ Doğanay, Türklerin ilk yurtları olan Orta Asya'da tabiatla iç içe yaşamının bir sonucu olarak hayat tarzlarının, inanışlarının sanatlarına da sirayet ettiğini ifade eder. Ancak burada hayvanî tezyinattan bahsedilir. Dini öğelerin, ayinlerin bir tezyin aracı olarak kullanıldıklarına dair eserde bilgi verilmemektedir. Hatta İslamiyetle birlikte Türklerin sanatlarını gözden geçirerek tabiatı olduğu gibi taklit etmektense güzeli arama yolunu takip ettikleri söylenmektedir: Aziz Doğanay, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", s.52-53.

hakiki bir sanat eseri, vermek istediği mesajı hangi vasıta ile olursa olsun verebilir⁵⁰. Bu açıdan İsa Sofi Türbesi, tüm örneklerinden farklıdır ve verdiği mesaj açısından da tektir.

İsa Sofi Türbesi'ni özel kılan en önemli hususiyet, aslını muhafaza etmiş duvar bezemeleridir. Doğanay eserinde, bu hususiyetini koruduğuna kesin gözü ile bakılan iki örnekten bahseder ki: bunlar, Hüma Hatun ve Sultan II. Murad türbelerinde yer alan terkibattan kısmi kalıntılardır⁵¹. Ancak İsa Sofi Türbesi'nin ilk süslemeleri üzerine yapılan sıva sayesinde günümüze kadar neredeyse bozulmadan ulaşabilmiştir. İsa Sofi Türbesi'nde yer alan tezyinatın bir benzerine Bursa'daki erken Osmanlı dönemi eserlerinde rastlamak mümkün değildir. Hatta dönemin süslemeleri tasnif edilirken; hat sanatı, hendesi tezyinat, bulut motifi ve bitkisel motifler şeklinde gruplandırılmıştır⁵². Yani bu süsleme elemanları arasında Türklerin eski inancına dair örneklerle rastlanmamıştır.

İsa Sofi türbesinde tesadüf ettiğimiz Gök Tanrı⁵³ inancını yansıtan duvar resimleri, bu inanca yönelik anlayışların resmedildiği çok önemli bir belgedir. Böyle bir belge ile Anadolu'da ilk kez karşılaşmış olması, onun önemi ve değeri konusunda açık bir fikir vermektedir.

Türbenin tezyinatında kırmızı ve kurşunî renk birlikte kullanılmıştır. Kırmızı renk daha yoğun bir şekilde tercih edilmiştir. Kırmızı renk kök boya olup, süslemenin yapıldığı alanda tortu bırakmamıştır⁵⁴. Ancak kurşunî renk bezemeler ise daha tortulu ve muhtemelen çamur benzeri bir madde ile uygulanmıştır.

⁵⁰ Semra Ögel , *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, TTK yayınları, Ankara 1987, s.129.

⁵¹ Aziz Doğanay, *Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînat* , s.39.

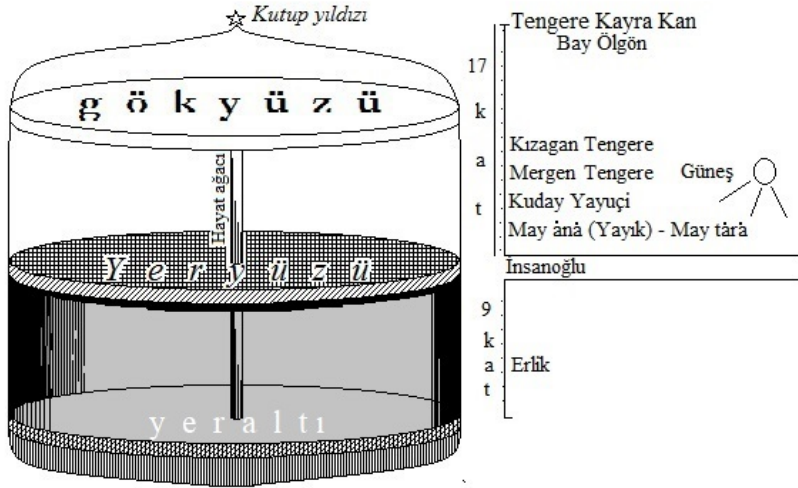
⁵² Aziz Doğanay, *Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînat*, s.56-61.

⁵³ Gök Tanrı, Türklerin büyük imparatorluklar kurduğu dönemde, bu şemsiye altında yaşayan tüm uluslar için müşterek bir inanış olarak kabul edilmiştir. Bu özelliği ile Gök Tanrı, muhtemelen tanrıların en büyüğü kabul edilmiştir: *Tarih ve Bugün Şamanizm*, s.26.

⁵⁴ Kırmızı renk Türk Duvar Resimlerinde eskiden beri tercih edilmiştir. Nitekim Uygur duvar resimlerinde alt zemin genelde kırmızı olurken; bezemelerde de başta kırmızı olmak üzere gök rengi ve yeşil sıklıkla kullanılmıştır: Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s.191, 260.

Türbede Türk Mitolojisindeki Evren Tasavvuru ve buna bağlı olarak çeşitli öğeler bezemelere işlenmiştir. İlk bakıştaki tespitlerimizden bir tanesi; bu bezemelerin özensiz bir şekilde resmedilmiş olmasıdır. Çünkü figürlerin boyutu, formları birbirlerinden farklı şekilde duvar yüzeyine aktarılmıştır. Diğer taraftan ilk işlemlerin üzerine yapılan kapatıcı sıva, işlemlere kısmen zarar vermiş ve doğru bir değerlendirme yapılmasına engel teşkil etmiştir. Doğu duvarı başta olmak üzere, türbenin bazı bölümlerinde sıvada meydana gelen çatlama ve dökülmeler de tezyinatın bütünlüğünü bozmuştur.

Şekil 1: Türklere göre evren tasavvuru (Nurfeddin Kahraman tarafından hazırlanmıştır.)

Türbede tezyinatlar kubbenin kasnağında ve iç duvarların alt kısımlarında olmak üzere, iki alanda birbirlerinden bağımsız olarak kurgulanmıştır. Kasnaktaki bezemeler daha genel ve sade iken alt duvarlarında yer alanlar ise daha detaylı ve karmaşıktır. İlk olarak kubbe kasnağındaki bezemeler üzerinde durulacaktır:

Bezeler, genişliği 95 ile 55 cm arasında bir bant halinde tüm kasnağı dolanmaktadır. Süsleme bandı, doğu duvarının orta kısmından başlamıştır. Geniş ve dar kısmın burada birleşmesi bunu göstermektedir. Süsleme doğudan başlayarak kuzey duvarını izlemekte ve dairesel hareketi tamamlayarak tekrar doğu duvarına ulaşmaktadır. Kuzey duvarında daha

geniş bir alan süsleme için kullanılırken; güney duvarı boyunca daralan tezyinat bandının genişliği, bitiş noktasında 55 cm'ye kadar düşmektedir.

Süslemeler arasında biri doğu duvarının başlangıç noktasında ve diğeri de batı duvarında olmak üzere iki gemi figürü dikkat çekmektedir. Bu gemilerden doğu duvarına resmedilen daha iptidai olup; evren için belirlenmiş hattın dışında yer almaktadır. Bu geminin ölenin ruhunu alıp gökyüzünün 16. katındaki Ülgen'e götürdüğü söylenebilir. Batı duvarında yer alan gemi ise muhtemelen 17 denizin birleştiği yeri göstermektedir ve burası Talay Kan'ın evi olabilir. Orta Asya Türk mitolojisine göre Talay Kan, denizlerin hakimi, ölümlerin koruyucusudur. Bir türbe ve ölü üzerine bir ritüeli anlatması muhtemel olan bu bezemelerde, Talay Kan'ın kullanılması akla yakın görünmektedir. Diğer taraftan geminin oturduğu okyanus motifi Türklerdeki yaratılış düşüncesiyle de alakalıdır. Nitekim Altay Yaratılış Destanı'na dair Verbitsky ve Radlof derlediği örneklerde dünyanın ilk başta uçsuz bucaksız bir okyanustan oluştuğu ve ardından uçmakta olan tanrı Tengere Kayra Kan'ın denizden çıkan bir kayaya indiği anlatılır⁵⁵. Burada bulunan gemi ve su figürü bu konuyla da bağdaştırılabilir.

Fotoğraf 6: İsa Sofu Türbesi iç mekân, gemi detayı.

⁵⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.I, s.485, 565.

Kubbe kasnağını dolanan bezemeler, yatay ve dikey olarak bölümlere ayrılmıştır. Bezemelerde bir evren tasavvuru ele alınmış ve çizgilerle oluşturulan gök, yer ve yer altı bölümleri, Orta Asya Türk kozmogonisini betimlemek için kullanılmıştır. Yatay bölümler; tabanda, onun hemen üstünde ve en üstte olmak üzere üç çizgi ile oluşturulmuştur. İlk katman iki kalın çizgi ile sınırlandırılmıştır. Bu bölüm yeraltını temsil etmektedir. Burada iki kat halinde gözler oluşturulmuştur. İki kısmı birbirinden ayıran çizgiler çok düzenli olup yan yana getirilmiş koçboynuzlarını anımsatmaktadır. Bu kısımda bulunan gözlerin iç boyama tercihleri ilginçtir. Bazıları beyaz olarak bırakılmışken, bazıları tamamen gri renk ile boyanmıştır. Bazı gözler ise açık gri üzerine kurşunî (koyu gri) renklerle bezenmişlerdir. Koyu renkler, muhtemelen kötü ruhları ya da kötülükleri ifade etmektedir.

Şamanlara göre dünya birçok kattan oluşmaktaydı. Ancak şamanlar katların kuruluşu hakkında yeterli bilgiye sahip değildi. Bu düşünce sistemi yaşadıkları coğrafya ile alakalı olup, bölgedeki dağların kat kat görüntüsünden mülhemdir. Bu katlar birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış olup, şamanlar bu katları geçişte büyük güç sarf ederler. Yukarıdaki 17 kat ışık âlemi olarak göğü meydana getirirken; aşağıdaki yedi ya da dokuz kat ise yeraltını yani karanlıklar âlemini oluşturur. Bu iki kat arasında ise hayatın devam ettiği yeryüzü vardır. Böylece yeryüzü, insanlar ve diğer olguları ile gök ve yerin tesiri altında bulunur⁵⁶.

⁵⁶ W. Radlof, *Sibirya'dan (Seçmeler)*, s.214.

Yeraltını ifade ettiği düşünülen alt bölüm kalın bir çizgi ile yeryüzünden ayrılmıştır. Burada bu katmanı dikey olarak bölen ve yeryüzünden gökyüzünün sınırına kadar uzanan bir şaman ya da hayat ağacını temsil eden figür bulunmaktadır. Yeryüzünü temsil ettiğini öngördüğümüz kalın çizginin üstünde Kayra Han (Kan)'nın oturduğu gökyüzünün en yüksek yerine kadar (ayyuk) uzanan hayat ağacının dalları çoğunlukla eksik çizilmiştir. Bu bezemenin her iki yanında ise üçer adet güneş süsleme aracı olarak kullanılmışlardır. Güneş motifleri arasında yer alan dallı motif, şamanın Ülgen'e giderken kullandığı 9 dallı kayın ağacını da çağrıştırmakla beraber. Ancak bu figürlerde dal sayısı beştir.

Fotoğraf 7:İsa Sofu Türbesi iç mekân detayı.

Kubbe kasnağında bulunan süslemeler 18'i güney ve 18'i de kuzey kısımda olmak üzere toplam 36 parçaya ayrılmıştır. Her bir bölüm bir âlem olarak ifade edildiğinde, tezyinatın her iki tarafında da 18 bin âleme atıfta bulunulduğunu sanıyoruz. 18 bin âlem lafzı her ne kadar günümüzde İslami bir kavram gibi görünse de Kuran'da ve sünnette karşılığı yoktur. Bazı müfessirler Fatıha suresinin ilk ayetinin sonunda yer alan "âlemin" sözcüğünün çoğul ifadesinden yola çıkarak çokluk ifade etmek için bu lafzı kullanmışlardır. Diğer taraftan daha çok ilahilerde "On sekiz bin âleme server

olan Muhammed” şeklinde bu konunun geçtiği görülmektedir. Anadolu’nun Türkleşip İslamlaşma sürecinde çok önemli bir yeri olan Yunus Emre’nin divanında 18 rakamı farklı şekillerde görülmektedir:

Alî'yile urdum kılıç Ömer'ile 'adleyledüm
On sekiz yıl Kâf Tagında Hamza'yla meydândayıdum⁵⁷

Adıumatdumyidi dört on sekiz binden öte
Tokuzı yolda koyup şâh emrine fermân olam⁵⁸

On sekiz bin 'âlem halkı cümlesi bir içinde
Kimse yok birden artuk söylenür dil içinde⁵⁹

Murâdı on sekiz bin 'âlemün sen
Bu gaflet pes sana sendendür indî⁶⁰

Bu beyitlerden de anlaşılacağı üzere 18 rakamı farklı anlamlarda kullanılmaktadır. 18 bin âlem benzetmesi daha önce de ifade edildiği gibi Kuran ve sünnette kaynağı olmayan, yoruma dayalı olarak ve yukarıdaki beyitlerden mülhem kullanılan bir tabirdir. Bu açıdan 18 bin lafzının Türk Mitolojisinden İslami literatüre girmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Kubbe kasnağında bulunan bezemeler yukarıda ifade edildiği üzere bölümlere ayrılmıştır. Her bölüm arasında yer alan üst üste üçlü güneş motifleri, Türk Mitolojisinde tanrıları işaret ediyor olabilir. Tengere Kayra Kan semanın on yedinci katında oturur ve buradan kainatın kaderini tayin eder. Ondandır sudur olan üç tanrı; semanın on altıncı katında oturan Bay Ülgen; dokuzuncu katta oturan Kızagan Tengere ve yedinci katta oturan Mergen Tengere’dir. Zikredilen bezemelerde yer alan üç güneşin bu üç tanrıyı ifade etmesi muhtemeldir⁶¹.

Kubbe eteğinde yer alan süslemelerden, kuzey tarafta yer alan ve doğudaki başlangıç noktasından sayıldığında on ikinci bölüm içerisinde bulunan bir şimşek motifi görülmektedir. Tüm bezemeler arasında tek örnek olan bu motif, Türk Mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Yıldırım ve şimşek

⁵⁷ Mustafa Tatcı, *Dîvân-ı Yunus Emre*, s.134, (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0 E.T. 19.02.2019.)

⁵⁸ Mustafa Tatcı, *Dîvân-ı Yunus Emre*, s.163.

⁵⁹ Mustafa Tatcı, *Dîvân-ı Yunus Emre*, s.248.

⁶⁰ Mustafa Tatcı, *Dîvân-ı Yunus Emre*, s.335.

⁶¹ W. Radlof, *Sibirya’dan(Seçmeler)*, s. 31.

insanları korku ve dehşete düşüren doğa olaylarının başında gelmektedir. Özellikle yıldırım ve şimşekler tehlikesinden dolayı korkulan bir doğa olayıdır. Eski Türkler yanlarında saf ve beyaz bir taş taşıyarak bu tehlikeden korunacaklarına inanmışlardır. Diğer taraftan bu figür tanrıdan gelen bir mesaj olarak görülmüş ve yıldırımın düşmesi ile kötü ruhların yeryüzüne dağıldığına da inanılmıştır. Yıldırım düşen ağaçtan bir parça alınıp saklanırsa, o yere kötü ruh girmeyeceğine inanılmıştır. Şimşekler çıktığında dışarı çıkıp süt ve ayran gibi yiyeceklerin dökülmesi, tanrıya bir saçı olarak değerlendirilmiştir⁶². Şimşek ya da yıldırım motifini bu bağlamda değerlendirdiğimizde, güneş motiflerinin hemen yanında bulunması, onu tanrılarla ilişkilendirmemizi mümkün kılmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi İsa Sofi Türbesi'nin beden duvarlarındaki süslemeler daha ayrıntılı ve karmaşıktır. Sıvası tamamen dökülen doğu duvarı ve zemine yakın yerlerde rutubetten kaynaklanan bozulmalar vardır.

Fotoğraf 8: İsa Sofu Türbesi iç mekan detayı.

⁶² Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 30; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, c.II, s.367-368.

Beden duvarlarının tezyinatında kırmızı kök boya ve kurşunî harç bezemeleri birlikte kullanılmıştır. Beden duvarlarında da aynen kubbe eteğindeki süslemelerde olduğu gibi oval ve tırtıklı sınırlar oluşturulmuş ve bezemeler bu sınırın alt bölümüne yerleştirilmiştir. Ancak sınırın dışında ve kubbe örgüsünün başlangıç noktasına yakın olarak bu sınırın dışına nakşedilmiş bezemelerde dikkati çekmektedir. Doğu duvarında ve türbe giriş kapısının hemen üstünde yer alan büyükçe güneş benzeri bir motif yer almaktadır. Bu tanrıyı simgeleyebileceği gibi şaman davulunda kullanılan motiflere de benzemektedir⁶³.

Kubbe eteğinde çok sayıda güneş motifi dikkati çekerken, beden duvarlarında bu motifin hiç görünmemesi de dikkat çekicidir. Ancak türbenin güney duvarında ve belirlenen sınırın dışında kalan yuvarlaklar ayı temsil ediyor olabilir. Bilindiği üzere ay, Türk Mitolojisinde özel bir yere sahiptir. Eski Türkler ay ve güneşi insanlara iyilik getirip onları koruyan iki kutlu varlık olarak görmüşlerdir. Bu açıdan ay insanları koruyan bir figür olarak pek çok masalda kullanılmıştır⁶⁴.

Türk mitolojisinde “Ağaç Kültü”ne dair izler, İsa Sofi Türbesi’nde de kendini göstermektedir. Beden duvarlarındaki bezemelerde hayat ağacı ya da diğer ağaç formlarının çokluğu dikkati çekmektedir. Ağaç en başta göğün direği olarak evren tasavvurunda başta gelen öğelerdendir. Türk çadırının çatısını tutan direk, göğün direği düşüncesinin doğuşunda etkili olmuştur. Burada direk kavramı ile kastedilen kavak (Kayın) ağacıdır ve mitolojik inanç sisteminde hayat ağacı, bu durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Nitekim türbe tezyinatında görülen ağaç formları da kalın ve uzun gövdeye bağlı ince dallar şeklindedir. Diğer yandan türbede kullanılan ağaç motiflerini kutlu kabul edilen ardıç, kayın⁶⁵ gibi ağaçlarla da ilişkilendirmek mümkündür⁶⁶.

⁶³ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisi’nin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2011, s.85.

⁶⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.II, s.249-251.

⁶⁵ Kayın ağacı, bizzat kendisine tapınan mukaddes bir varlıktır. Bunun yanında Doğu Türkistan’da Müslüman kamları hastayı efsunla tedavi ederken yanlarında kayın ağacı bulundurmışlardır. Kayın ağacı Umay ile Ülgen tarafından yere indirilmiş olup dualarda da “Bay Kayın” olarak geçmiştir: Abdülkadir İnan, *Tarih ve Bugün Şamanizm*, s. 64.

⁶⁶ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.II, s.219-224.

Türbenin güney duvarında yer alan ve bir kısmı dökülen sıva sebebiyle kaybolmuş olan dokuz dallı kayın ağacı⁶⁷ vardır. Bu ağaç şamanların göğe yükselirken tırmandıkları ağaç olarak kabul edilir. Bu figürün orta kısımlarında ata binmiş ve yukarı tırmanan bir insan figürü seçilmektedir. Türklerde at, yer ile gök arasındaki araçtır. İnsanın canını göğe götüren araç olarak da at kabul edilmektedir⁶⁸. Diğer yandan şamanı ayinde katlar arası tanrıya ulaştıran araç olarak da bir at ruhu gösterilir ki, bunun adı “Pura”dır⁶⁹. Muhtemelen burada şaman ve onu taşıyan pura resmedilmiştir.

Türbenin beden duvarlarında ayrıntılı ve karmaşık bir bezeme yapılmıştır. Hem bu sebeple hem de tahrip olan kısımlar dolayısıyla bu tezyinatta kullanılan anlatımı tam manasıyla verebilmek mümkün görülmemektedir. Bu sebeple ayrıntılar, dikkat çeken figürler kullanılarak bu bezemeler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda türbenin batı duvarında, sağ köşeye yakın bir noktaya çizilmiş olan hayvan başı şeklindeki bezeme değerlendirmeye değerdir. Bu figür yer altı tanrısı Erlik’i çağrıştırmaktadır⁷⁰. Türklerin menşe efsanelerinde “Tanrı-şeytan” ikilemi çok defa kendini gösterir. Erlik kötülüğü temsil ederken, kuvvet dengesinin hep kendinden taraf olduğu “Gök Tanrı”⁷¹ ise iyiliğin sembolüdür⁷². Ancak burada ilginç olan nokta her ikisine de dua edilmesidir. Altay Türklerinde geçen masallarda; Türklerin sıkıştıkları anda hem yer altı hem de göğün tanrısından yardım istedikleri görülür. Türbedeki bezemelerde her ikisinin kullanılmış olması da bu duruma örnek teşkil edebilir.

Beden duvarlarında dikkati çeken bir diğer bezeme de stilize edilmiş bir kuşa ait olduğunu düşündüğümüz şekildir. Bu şekil türbenin batı duvarında, beden duvarlarının kubbeye birleştirildiği güneybatı trompunun bağlantı noktasının hemen yakınında bulunmaktadır. Bu şekil bir Gold Şamanının

⁶⁷ Şamanların göğe yolculuklarında tırmandıkları bu ağaç “Dünya Ağacı” olarak da ifade edilmektedir: Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisi’nin Ana Hatları*, s.73.

⁶⁸ G. Davletşin, *Türk Tatar Kültür Tarihi*, çev. Albina Tuzlu, TTK Yayını, Ankara 2013, s.41.

⁶⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.II, s.206.

⁷⁰ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisi’nin Ana Hatları*, s.55.

⁷¹ İyiliğin sembolü olarak tanrı Ülgen de görülmektedir: Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.I, s. 455.

⁷² Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.I, s. 453, 459.

öteki dünyaya yolculuğu esnasında kullandığı “Koarı” ya da “Bucu” isimli ruh kuş olabilir⁷³.

Sonuç

Bilecik’in Söğüt ilçesine bağlı Borcak köyünde bulunan İsa Sofi türbesi, 12 ve 13. yüzyıllarda Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen Türkmen göçerlerden günümüze kadar ulaşan çok önemli izler taşımaktadır. Bu türbenin duvarlarına resmedilmiş Gök Tanrı inancına ait bezemeler, Anadolu coğrafyasında bulunan ilk örnekler olması açısından büyük öneme sahiptir⁷⁴.

Türklerin İslamiyet’i kabul süreci, özellikle yerleşiklik ve konar-göçerlik açısından büyük farklılıklar içermektedir. Yerleşik Türk toplulukları arasında kitabî İslam daha yayginken, konar-göçerlerin İslam algısı, şifahî İslam üzerinden gelişmiştir. Özellikle derviş ve sufler hâkim bir unsur olarak bu inanç sisteminde toplumu yönlendirmişlerdir.

Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda uc bölgesinde yoğun bir Türkmen nüfusu bulunmaktaydı. Bunlar, Orta Anadolu’dan batıya gelenler olduğu gibi, Moğolların önünden kaçan kitlelerden de oluşmaktaydı. Konar-göçerlerin daha yoğun olduğu bu kalabalıklar içerisinde onlara liderlik eden derviş, sufi ve ahi gibi dini mahiyetli kişiler vardı. Dini liderler, uc bölgesinde kurdukları zaviyeler ve tekkeler ile hem askerî hem de sosyal görevleri ifa etmişler, aynı zamanda ilk yerleşim birimlerinin oluşumunda da etkili olmuşlardır. Nitekim Bilecik ve çevresinde, pek çok köyde geçmişî Kuruluş Dönemi ile ilişkilendirilebilen türbeler mevcuttur.

Çalışmamıza konu olan türbede metfun bulunan İsa Sofi’nin, içerisinde bulunduğu toplumda dini bir lider olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim sofi lakabı da bu durumu göstermektedir. Türbe tezyinatında uygulanan üslup, dönemin inanç sistemi ve İsa Sofi’nin kimliği ile ilgili önemli ipuçlarını

⁷³ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisi’nin Ana Hatları*, s.64.

⁷⁴ Her ne kadar Eskişehir Seyitgazi Kümbet Köyü Himmet Baba Kümbeti’nin dış duvarlarında yer alan hayvan figürleri ve benzer örnekler olsa da İsa Sofi Türbesi’nde yer alan bezemelerin bunlarla doğrudan bir benzerliği yoktur: Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Kemal Şahin, Seringül Varis, “Eskişehir Seyitgazi Kümbet Köyü Himmet Baba Kümbeti üzerine Teni Düşüncüler”, *XX. Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, C.2, Sakarya 2017, s.610-621.

barındırmaktadır. Bu topluluk içerisinde eski inanç sisteminin ne kadar güçlü olduğu bu bezemelerden anlaşılmaktadır. Ancak burada asıl ilginç ve dikkat çekici olan ise İslami bir kimlik taşıyan ve bu konuda topluma liderlik ettiğini düşündüğümüz kişinin türbesinde, mezarın yönünden başka İslami öğe bulunmamasıdır.

Türbedeki tezyinatı Türklerin İslamlaşma sürecinden ayrı düşünmek ve değerlendirmek mümkün değildir. Bu konuya dair yukarıda yapılan tartışma ve literatüre dair bilgilere; bu türbede yer alan tezyinat önemli bir delil sunmaktadır. Daha önce değinildiği üzere, konar-göçer kitleler İslamiyet'i eski inançları çerçevesinde değerlendirerek içselleştirmişler ve bunu yaparken de onları dervişler yönlendirmişlerdir. Halkla aynı dili konuşan, onları yakinen tanıyan bu din adamları, onları İslamla tanıştırdıkları gibi eski inanca dair unsurları barındıran "Anadolu İslamı" tabirinin doğuşunun da öncülük etmişlerdir.

Adı geçen türbenin iç duvar yüzeylerine resmedilen motifler, Gök Tanrı inancına ait pek çok unsuru basit sayılabilecek bir üslûp içinde gözler önüne sermektedir. Kompozisyon içerisinde yer alan Türklerin evren tasavvuru, hayat ağacı ve şamanın göğe yükselmesi gibi figürler, toplumun bu dönemdeki inanç sistemini göstermesi bakımından önemi haizdir. Türbe, bu inanç sisteminin devam etmesinde de çok etkili olmuş; ziyaret, çaput bağlama, şifa umma ve mum yakma gibi uygulamalar yakın zamanlara kadar devam etmiştir.

Türbedeki bezemelerin neden kapatıldığı hususu da ayrı bir tartışmayı gerektirmektedir. Nitekim ikinci sıvada bulunan hat karakteri ve alt sıvadaki bezemeler arasına çok küçük harflerle kazınan isimler, tezyinatı kapatan ikinci sıvanın 19. yüzyıl eseri olabileceği izlenimini uyandırmaktadır. Köyde hemen türbenin yamacında bulunan okul binasına dair kalıntının mimari üslubu dikkate alındığında 19. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı söylenebilir. Muhtemelen tezyinat üzerinde yer alan isim kazımaları bu okul öğrencileri tarafından yapılmıştır. Diğer yandan sıvanın kapatılmış olması; kitâbî İslam'ın daha etkin olduğunu ve türbedeki tezyinatın bu konuda bir rahatsızlık verdiğini de düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- ARIK, M. Oluş, *Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/701/8863.pdf>), E.T. 03.01.2019
- ARIKAN, Refik, Mehmet Can Çetin, "Bilecik ve Çevresindeki Ahi Zaviyelerinin Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Rollerini", IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Kırşehir 2018.
- BABİNGER, Franz, Köprülü Fuad, *Anadolu'da İslamiyet*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- Bilecik İl Kültür Envanteri*, Bilecik Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Bilecik 2006.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2016.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisi'nin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Erken Devir Türk Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.
- DAVLETŞİN, G, *Türk Tatar Kültür Tarihi*, çev. Albina Tuzlu, TTK Yayını, Ankara 2013.
- DEMİRYÜREK, Halim, *Ertuğrul Sancağı (1900-1918)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları 2015.
- DEVECİ, Abdullah-Altınsapan, Erol, "Bilecik Orhangazi İmareti Kazısında Bulunan Dağ Keçisi Gömütlü Mezar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, Sayı:27, s.1-17,
- DOĞANAY, Aziz, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam tarihi ve Sanatları Bölümü, İstanbul 1994.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara 1986.
- HOPPAL, Mihaly, *Şamanlar ve Semboller (Kaya resmi ve Göstergebilim)*, İstanbul 2018.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yayını, Ankara 1991.
- LİNDNER, Rudi Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev. Müfit Günay, Ankara 2000.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Türkler, Türkiye ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, c.I-II, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- ÖNAL, Mehmet Naci, "Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.25, 2003, s.99-124.
- ÖNKAL, Hakkı , *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015.
- ÖGEL, Semra , *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, TTK yayınları, Ankara 1987.
- RADLOF, W., *Sibirya'dan (Seçmeler)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
- SAHILLIOĞLU, Halil , "Askerî", *DİA*, c.3, İstanbul 1991.
- ŞAHİN, Mustafa Kemal-Varis, Seringül, "Eskişehir Seyitgazi Kümbet Köyü Himmet Baba Kümbeti üzerine Teni Düşüncüler", *XX. Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, C.2, Sakarya 2017, s.610-621.
- ŞEKER, Fatih M., *İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.
- TANYU, Hikmet, *Türklerde Taşla ilgili İnançlar*, Ankara 1968.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat yayınları, İstanbul 2014.
- TATCI, Mustafa, *Dîvân-ı Yunus Emre*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10663,metinpdf.pdf?0> E.T. 19.02.2019
- TURĞUT, Vedat, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Coğrafyasında Vakitler ve Şehirleşme(16.yy Bilecik ve Çevresi)*, İstanbul, Bilecik Üniversitesi Yayınları 2015.

Sözlü Mülakatlar

- PEHLİVAN, Halil, 1939, Söğüt-Borcak, 13.09.2018 tarihinde yapılan sözlü mülakat.
- ÇIRAKOĞLU, Osman, 1967, Söğüt-Borcak, 13.09.2018 tarihinde yapılan sözlü mülakat.
- İPEK, Bahattin, 1940, Söğüt-Hamitabat, 21.09.2018 tarihinde yapılan sözlü mülakat
- SIKI, Ali, 1940, Söğüt-Hamitabat, 21.09.2018 tarihinde yapılan sözlü mülakat.

EKLER

Fotoğraf 9:İsa Sofu Türbesi iç mekân detayı.

Fotoğraf 10: İsa Sofu Türbesi İç mekân detayı.

Fotoğraf 11: İsa Sofu Türbesi iç mekân detayı.

Fotoğraf 12: İsa Sofu Türbesi iç mekân detayı.

“THE TOMB OF İSA SOFİ:
AN EVALUATION OF ITS DECORATION IN TERMS OF THE
PROCESS OF ISLAMIZATION OF TURKS”

Abstract

The process of accepting Islam by the Turks has progressed in two ways. The settled tribes tried to recognize and adopt new religion with all its principles. On the other hand, the nomadic Turks recognized the sources of new religion by the dervishes who were coming from within themselves. although they were Muslims, the old beliefs survived longer among the nomadic Turks. The tomb tradition continued in Anatolia as a burial unit that took its root from the dormitory and lived in an architectural style according to its period. In this study, we will evaluate the internal inscription of the Tomb of İsa Sofi in Borçak village of Söğüt district of Bilecik. The decorations are very important in that they contain motives for the belief of the God of God (Shamanism) and are the first examples identified in Anatolia. During the restoration initiated in the tomb, these decorations which emerged with the scrape of the plaster on the upper floor, reached to the present day with little deterioration. The decoration of the tomb also allows us to comment on the Islamization process of the Turks. It is certain that because of the name of İsa Sofi whose grave is in the tomb, he was a religious figure, and the tomb was built for him. However, the non-Islamic figures in the shrine contain clues about the community in which he lives and the relationship of İsa Sofi with them. It is a case where most of the Turkish communities at the tip are semi-nomadic. This shrine is one of the most important proofs of their perception of Islam. In addition to the importance of the tomb in the old times, İsa Sofi has continued to be important in the social and religious life of the village until recently. In addition to being a pilgrimage site to the locals, Hidrellez celebrations were also held there. This and other examples below point out the importance of the tomb and the importance of İsa Sofi.

Keywords

Tomb, Turkish-Islamic Decorative Elements, The Conception of Islam for the Turks, Shamanism, Sky God.